

Filmrecensie

Kim Faber, **Ik laat je gaan,**

Human / 2doc, 2014,
18 minuten, te zien op
npo.nl/2doc

Wie bepaalt eigenlijk of een leven het waard is om te leven? Die vraag staat centraal in de documentaire 'Ik laat je gaan' van regisseur Kim Faber. De eindexamenfilm vertelt het verhaal van de 27 jarige Sanne die er voor kiest zelf, met steun van haar vader, een einde te maken aan haar leven.

'Ik vertik het om iemand te worden die ik niet ben (...) ik heb geen toekomstperspectief en daar is geen twijfel meer over.'

Sanne heeft een borderline-stoornis, chronische depressie en slapeloosheid, waarvoor ze negen jaar in behandeling is geweest. Ze is bijna 24 uur per dag wakker en wil rust; ze wil uiteindelijk gaan slapen, om niet meer wakker te worden.

Zelf beschikken

Euthanasie voor psychiatrische patiënten is de afgelopen tijd regelmatig in het nieuws geweest, bijvoorbeeld bij de start van de levenseinde kliniek, die patiënten helpt bij euthanasie als de eigen arts dit niet wil of kan doen. Een van de belangrijkste vragen in het debat hierover is of mensen met een psychische aandoening zelf over hun leven mogen beschikken. Er wordt veel over hen gepraat maar zelf komen ze weinig aan het woord. In de documentaire gebeurt dit wel. We volgen de

laatste weken van het leven van Sanne, die kiest voor zelfeuthanasie. Dit verschilt van zelfdoding door de meer humane manier van sterven. Sanne neemt in alle rust afscheid van haar familie en vrienden en ze kan op een veilige en zekere manier haar leven beëindigen.

'Nu was er de zekerheid dat het op een goede manier zou gebeuren, had ik het tegengewerkt dan had Sanne het alleen moeten doen en gebeuren zou het toch.'

Vertwijfeling

Als humanistisch raadsvrouw in de psychiatrie kom ik de doods-wens die Sanne heeft vaker te-

gen. Het feit dat er over de uitzichtloosheid gesproken mag worden zonder veroordeeld te worden is voor veel mensen een opluchting. De film doet dit ook, door een gezicht en stem te geven aan 'de psychiatrische patiënt'. In korte tijd komen verschillende (levensbeschouwelijke) thema's en waarden aan bod die bij dergelijke beslissingen meespelen. Er is bijvoorbeeld verbondenheid zichtbaar tussen Sanne en haar vader in de gesprekken die ze voeren, maar er is ook de eenzaamheid van het alleen de boodschappen doen voor haar sterfdag. Wanneer we verantwoordelijk omgaan met zelfbeschikking over leven en

dood is het van belang de omgeving daar ook in te betrekken, een mens staat immers nooit geheel op zichzelf.

De film brengt de dilemma's rondom een zelfgekozen dood mooi in beeld. Bijvoorbeeld wanneer Sanne vertelt over haar vader. Hij steunt haar in haar keuze en ze is blij met het wederzijdse begrip; dat hij haar laat gaan maar ook dat zij hem op een goede manier achter kan laten. Ondanks dat ze zeer duidelijk is in haar keuze zien we hier ook de vertwijfeling. 'Hij is er sterk genoeg voor', zegt ze dan na een lange stilte, 'hoop ik'.

Shirley Verschuren, studeert binnenkort af aan de Universiteit voor Humanistiek en werkt als geestelijk begeleider bij Antes te Poortugaal.

Nelleke Moot, **Dood.**

Uitgeverij Jan, 2013, ISBN 9789081247801, 46 pag., € 14,50

De titel en de illustratie op de voorkant laten niets te raden over: dit is een boekje over de dood. Zoals auteur Nelleke Moot treffend op de achterkant verwoordt: 'Kinderen hebben vragen en gedachten over de dood. Volwassenen ook. Dit boekje biedt geen alomvattende antwoorden, maar nodigt uit om na te denken over dit grote onderwerp.'

De manier waarop Nelleke Moot vorm geeft aan deze uitnodiging, is zeer kleurrijk, zowel in taal als in illustraties. Doordat

het boekje een beetje op twee benen hinkt, is de samenhang niet geheel duidelijk: aan de ene kant presenteert de auteur een verhaal over haas die doodgaat en aan de andere kant geeft ze zelf thematisch aan op welke wijze je met onderwerpen als gemis kunt omgaan. Nelleke Moot eindigt dan met een gedicht over een dode kabouter in een lucifersdoosje. Deze wisseling in stijlvormen werkt soms verwarrend en ook het gedicht lijkt geen directe toegevoegde waarde te hebben. Het boekje had aan helderheid gewonnen, wanneer voor een vaste stijlform gekozen was.

Inhoudelijk biedt Nelleke Moot ruimte voor verbeelding. Haas is dood en zonder sturend te zijn en de ene levensbeschouwing boven de andere te stellen, geeft ze de mogelijkheid om na te denken over wat er na de dood zou kunnen komen. Verschillende dieren doen suggesties over waar haas zou kunnen zijn. Misschien is er wel niets, misschien is hij in de hemel, misschien is hij een stukje natuur geworden. Zijn vriend schildpad denkt dat hij achter de maan ligt te slapen, 'want slapen is het lekkerste wat er is.'

Ouders, maar ook geestelijk verzorgers, worden uitgenodigd om met kinderen in gesprek te gaan over onderwerpen die door het eenvoudige woordgebruik en de aansprekende tekeningen, helemaal niet zo moeilijk lijken. De dood, de uitvaart, het gemis en wat er zou kunnen zijn na de dood; alles wordt op het niveau van kinderen in de leeftijd van vier tot ongeveer

tien jaar verwoord. Het is een boekje om samen te lezen. Het helpt kinderen nadenken en ouders kiezen daarbij zelf hoe diep ze op vragen van kinderen in willen gaan. Het boek is wat mij betreft een geslaagde aanvulling op de kinderliteratuur over de thema's dood en rouw.

Sabine Crooijmans, geestelijk verzorger Amalia Kinderziekenhuis, Radboudumc Nijmegen

Mohamed Ajouaou, **Wie is moslim. Geloof en secularisatie onder westerse moslims.**

Zoetermeer: Meinema 2014. 237 pp. ISBN 978 90 211 4376 7.

Dit is een bijzonder boek: het biedt een inkijkje in tal van religieuze aspecten van de sunnitische islam door de bril van een goed opgeleide en succesvolle Nederlandse moslim. Dr. Mohamed Ajouaou is universitair docent Islam aan de Vrije Universiteit, hoofd van het Centrum voor islamitische theologie aldaar en hoofd Islamitische geestelijke verzorging bij de Dienst Justitiële Inrichtingen. Eerder was hij al adviseur van diverse overheidsinstanties en maatschappelijke organisaties op het gebied van islam en organisatie. Ook op internet zijn regelmatig bijdragen van hem te vinden. Zijn bedoeling is dat 'professionals die werken met moslims en geïnteresseerd zijn in diversiteitsvraagstukken' profijt kunnen hebben van dit boek. Hieronder verstaat hij uitdrukkelijk ook geestelijk verzorgers (p. 19).

Daarnaast wil hij moslims een spiegel voorhouden, zodat zij hun 'islamitische religiositeit beter [kunnen] artikuleren' (p. 20). Wanneer je het boek leest, krijg je de indruk dat hij tegelijkertijd nog een paar andere doelstellingen heeft. Daarover later meer.

Wat biedt deze veelzijdige auteur ons? Een schat aan wetenswaardigheden over wat moslims geloven, hun religieuze praktijken en de geboden en verboden die zij in acht dienen te nemen, alles gearmd met veel Arabische termen. Na een inleidend hoofdstuk legt hij in hoofdstuk 2 uit wat de rol en betekenis is van onder meer de heilige boeken, engelen, het hierna maals, predestinatie, de imam, religieuze kennis, de Sunna. In hoofdstuk 3 beschrijft hij wat nou eigenlijk een 'praktiserend moslim' is. Hier gaat het over hoe gevarieerd ge- en verboden in de praktijk worden nageleefd, bijvoorbeeld met betrekking tot voedsel, wijn, bankieren, vasten, bidden. Hoofdstuk 4 geeft informatie over disputen en stromingen in de vroege islam. Hoofdstuk 5 tenslotte gaat in op indicatoren van secularisatie in de islam in Marokko.

Een rode draad door het boek vormt het thema meetlat of graadmeter. Moslims blijken elkaars overtuigingen en religieuze praktijken voortdurend langs de meetlat te leggen. De uitkomst is dan niet: A geeft zich meer over aan religieuze praktijken dan B, maar: A is gelovig en B is ongelovig - men redeneert in strikte dichotomieën. Ongelovig genoemd wor-

den is zo ongeveer het ergste wat een mens kan overkomen. Op pagina 39 geeft de auteur een schema waaruit af te lezen valt, wanneer een moslim als gelovig uit de bus komt en wanneer als ongelovig. Op pagina 45 wordt dan, opnieuw in schema, aangeduid wat er na de dood met de gelovige zal gebeuren en wat met de ongelovige. Door telkens duidelijk te maken dat er diversiteit heerst onder overtuigingen en praktijken van moslims, hoopt de auteur nog een ander doel te bereiken: hij wil eraan bijdragen dat er binnen de islam ruimte komt voor diversiteit. Want 'binnen de islamitische gemeenschap wordt tot op de dag van vandaag, ook in Nederland, teveel onderling verketterd' (p. 29-30). Een andere rode draad in het boek zijn de in kader geplaatste citaten en ervaringen van geestelijk verzorgers bij Justitie, stukjes van krantenartikelen, theologische verhandelingen en eigen ervaringen van de auteur. Deze geven vooral een beeld van praktijken van moslims, waarin vooral heel duidelijk wordt dat iedere moslim zelf afweegt welke overtuigingen en praktijken hij of zij belangrijk vindt (of: hem/haar het beste uitkomen, p. 125).

Ajouaou richt zich in het boek ook specifiek tot beleidsmakers. Zij blijken een meetlat te gebruiken bij het beoordelen van de vraag of een moslim praktiserend is. Bidt een moslim bijvoorbeeld niet vijf maal daags, dan kan het gebeuren dat hij gelabeld wordt als niet-praktiserend en krijgt hij dientengevolge geen vrijstelling van werkzaamheden voor het vrijdaggebed.

Hier is het pleidooi van de auteur dat veel meer gekeken wordt naar iemands overtuigingen dan naar zijn praktijken.

De titel duidt aan dat het boek handelt over geloof en secularisatie onder westerse moslims. De inhoud echter gaat voor het overgrote merendeel over het geloof van moslims, alleen een kort slothoofdstukje gaat in op secularisatie, waarbij de auteur zich dan ook nog voornamelijk beroept op het debat in islamitische landen, m.n. Marokko. Dit, omdat naar zijn zeggen het 'theoretische en conceptuele materiaal omtrent secularisatie binnen de islam in het Westen tamelijk beperkt [is]' (p. 196). Deze keuze betreurt ik, voor Nederlandse lezers, juist ook geestelijk verzorgers, lijkt mij het thema secularisatie van moslims in Nederland veel interessanter. Verder 'behandelt' hij dit thema vooral door tal van indicatoren van secularisatie van de islam op te sommen die hij heeft aangetroffen bij verschillende groepen op *Hespress.com*. Naar mijn idee wordt dit thema meer recht gedaan in een gedegen onderzoek en apart boek.

Om twee redenen is 'Wie is moslim' een welkome publicatie voor geestelijk verzorgers. In de eerste plaats biedt het veel informatie over thema's die voor sunnitische moslims belangrijk (kunnen) zijn. Weet hebben van deze thema's en hun inhoud kan behulpzaam zijn om moslims (beter) te verstaan in hun geloven en handelen. Daarnaast kan de diversiteit die Ajouaou beschrijft

geestelijk verzorgers behoeden voor de klassieke valkuil alle moslims over een kam te scheuren. Je weet dat je dat niet moet doen, maar in de praktijk doe je het ongemerkt toch vaak, door gebrek aan kennis. Die lacune kan dit boek gedeeltelijk opvullen. Wie echter iets meer wil weten over secularisatie onder westerse moslims kan beter een ander boek lezen.

Anneke de Vries, geestelijk verzorger, supervisor en kpv-trainer Radboudumc

Griet op de Beeck, **Kom hier dat ik u kus.**

2014, Uitgeverij Prometheus Amsterdam, 382 pag. € 19,95

Je geruisloos uit de beklemmende greep van je familie ontworstelen is een kunst. Dit nauwgezet en origineel in een roman beschrijven ook. De Vlaamse Griet Op de Beeck heeft dat voortreffelijk gedaan. Ze beschrijft de roman vanuit de ik-persoon Mona in drie verschillende leeftijden, als 9-jarige, als 24-jarige en als 35-jarige. Thema's die onder meer voorbij komen: proberen ruimte te maken voor je eigen gevoelens zonder je daarover schuldig te voelen, dood, angst, liefde, ondeelbaar verdriet, afscheid nemen. In rake zinnen beschrijft op de Beeck deze thema's. Als Mona als ne-

genjarige naast de juf op het punt staat om aan de klas te vertellen dat haar moeder is verongelukt, gaat onder meer het volgende in haar om: 'Vertel maar? Wat moet ik vertellen? Dat mijn moeder dood is, door een ongeluk waar ik verder niks over weet, of weinig? Dat ik niet gehuild heb? Alleen even tijdens de begrafenis maar dat kwam eigenlijk door mijn vader, die ik nog nooit had zien huilen [...] Dat ik mij afvraag hoe lang het duurt voor de bestjes door de kist zijn geraakt en op en in mama's lichaam gaan zitten? [...] Moet ik zeggen dat mijn vader na de begrafenis alleen nog maar heeft gezwegen of over domme dingen gesproken?' (p. 27). Je kunt je als lezer daarvoor makkelijk identificeren met de hoofdpersoon, ook al heb je zelf niet precies hetzelfde meegemaakt en bevind je je inmiddels in een hele andere leeftijdscategorie. Ook de uitspraken van andere personen zijn treffend, zoals die van de jongere broer van Mona, als ze inmiddels 21 en 24 jaar zijn, tegen zijn vader: 'Omdat ik mijn kind wel groot wil zien worden. Omdat ik doen-alsof-de-wereld-mij-almaar-nodig-heeft-en-ik-het-dus-altijd-eneeuwig-druk-druk-druk-heb, niet zo'n interessante manier vind om mijn leven te leiden.' (p. 153). Op de Beeck beschrijft knap hoe Mona, haar broer en halfzusje zich alledrie op hun eigen manier proberen te ont-

worstelen aan hun jeugd en dan met name aan de emotionele chantage van hun (stief)moeder, die zich telkens opwerpt als slachtoffer. Mona probeert daarnaast ook de band met haar vader te versterken, wat haar lukt met vallen en opstaan. 'Het is niet omdat hij en ik nu aan echtere soorten van praten doen, dat opeens alles bespreekbaar zou zijn. Dat begrijp ik ook wel, in de lijst der mogelijke menselijke vernederingen scoort zo'n zak met kak aan de buitenkant van je lichaam natuurlijk toch stevig.' (p. 299). Dat bij deze familie veel zaken onbespreekbaar zijn en het omgaan met de dood al helemaal, blijkt steeds opnieuw. 'We hebben dit niet kunnen oefenen dit samen wachten op de dood. Jammer, want ik heb zelden zo veel verenigde onbeholpenheid gezien, zo veel opgetelde soorten van onvermogen, zo veel mensen die bij mekaar niet gewoon zichzelf kunnen zijn, zelfs niet op dit soort uren van de waarheid.' (p. 358). Voor geestelijk verzorgers kan het een behoorlijke uitdaging zijn om dit soort families in tijden van crisis te begeleiden. Griet Op de Beeck geeft een mooie inkijk in de gedachtegangen van de hoofdpersoon. Kortom, 'Kom hier dat ik u kus' is een zeer leeswaardig boek.

Aly Meijer, geestelijk verzorger WoonZorgcentra Haaglanden (WZH) Voorburg